

KEMALİYE VE YÖRESİ AĞIZLARINDA BİRİNCİL UZUN
ÜNLÜLERPRIMARY LONG VOWELS IN THE DIALECTIC OF KEMALİYE
AND ITS REGION*Fatih ÖZEK****Özet:**

Ortalama söz temposundan daha uzun sürede boğumlanan ünlülere uzun ünlü denir. Uzun ünlüler oluşma biçimleri bakımından birincil (aslı) ve ikincil uzun ünlüler olmak üzere ikiye ayrılır. Birincil uzun ünlüler, bilinen ilk örnekleri uzun olan ünlülerdir. İkincil uzun ünlüler ise çeşitli ses olayları sonucunda ortaya çıkmış ünlülerdir. Her dilde bulunabilen ikincil uzun ünlülerin yanı sıra, birincil uzun ünlülerin Türkçede bulunduğu XIX. yüzyıldan itibaren birçok Türkolog tarafından dile getirilmiştir. İlk başlarda Yakutça; sonraları tarihî lehçelerde, Türkmence, Halaçça ve diğer Türk lehçelerinde uzun ünlülerin veya izlerinin bulunması bu konudaki çalışmaların sayısını artırmıştır. Ölçünlü diller esas alınarak yapılan bu ilk çalışmalarda uzun ünlerin az sayıda Türk lehçesinde bulunduğu, Türkiye Türkçesi dâhil olmak üzere birçok lehçede kısaldığı düşünülmüştür.

Son zamanlarda Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde yapılan çalışmalar, Türkiye Türkçesinde tamamen kısalan bazı uzun ünlülerin ağızlarda muhafaza edildiğini ortaya koymuştur. Yaptığımız çalışma da bunu desteklemektedir. Nitekim Kemaliye ve yöresi ağızlarında yaptığımız derleme çalışmalarında 43 kelimedede birincil uzun ünlü tespit ettik. Bu tespitin, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki birincil uzun ünlülerin varlığı açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Çalışmamız, yörede tespit edilen bu kelimeleri Ana Türkçeden başlayarak tarihî ve çağdaş lehçelerdeki karşılıklarıyla vermeyi, böylelikle de Türkmen Türkçesi dışındaki Oğuz Türkçesi lehçelerinde de birincil uzun ünlülerin mevcut olduğunu göstermeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Birincil Uzun Ünlü, Türkiye Türkçesi Ağızları, Kemaliye Ağızı, Fonetik, Türkiye Türkçesi, Oğuz Türkçesi.

Abstract:

Long vowels are the ones that are articulated in a longer time than an average word time. Long vowels are classified as primary (fundamental) and secondary long vowels in terms of their formation styles. Primary long vowels are those whose first

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
– Elazığ ozekfatih@gmail.com

known examples are long. Secondary long vowels, on the other hand, are those appeared as a result of various sound events. Besides secondary long vowels that can be observed in all languages, primary long vowels have been mentioned by many Turcologists as existing in Turkish since 19th century. The foundations of long vowels and their traces in Yakut Turkish firstly and then in historical dialects and other Turkish dialects such as Turkoman, Khalajand some others have increased the number of studies in this area. In those primary studies based on standard languages, it has been considered that long vowels exist in a small amount of Turkish dialects and they have been shortened in many dialects including Turkey Turkish.

The recent studies on the accents of Turkey Turkish have exhibited that some of the long vowels totally shortened in Turkey Turkish have been sustained in the dialectics. This study also supports that idea. By the way, in the collection study on the dialectic of Kemaliye and its region, primary long vowel is observed in 43 words. We share the idea that this evaluation is significant in accordance with the existence of primary long vowels in the dialectics of Turkey Turkish.

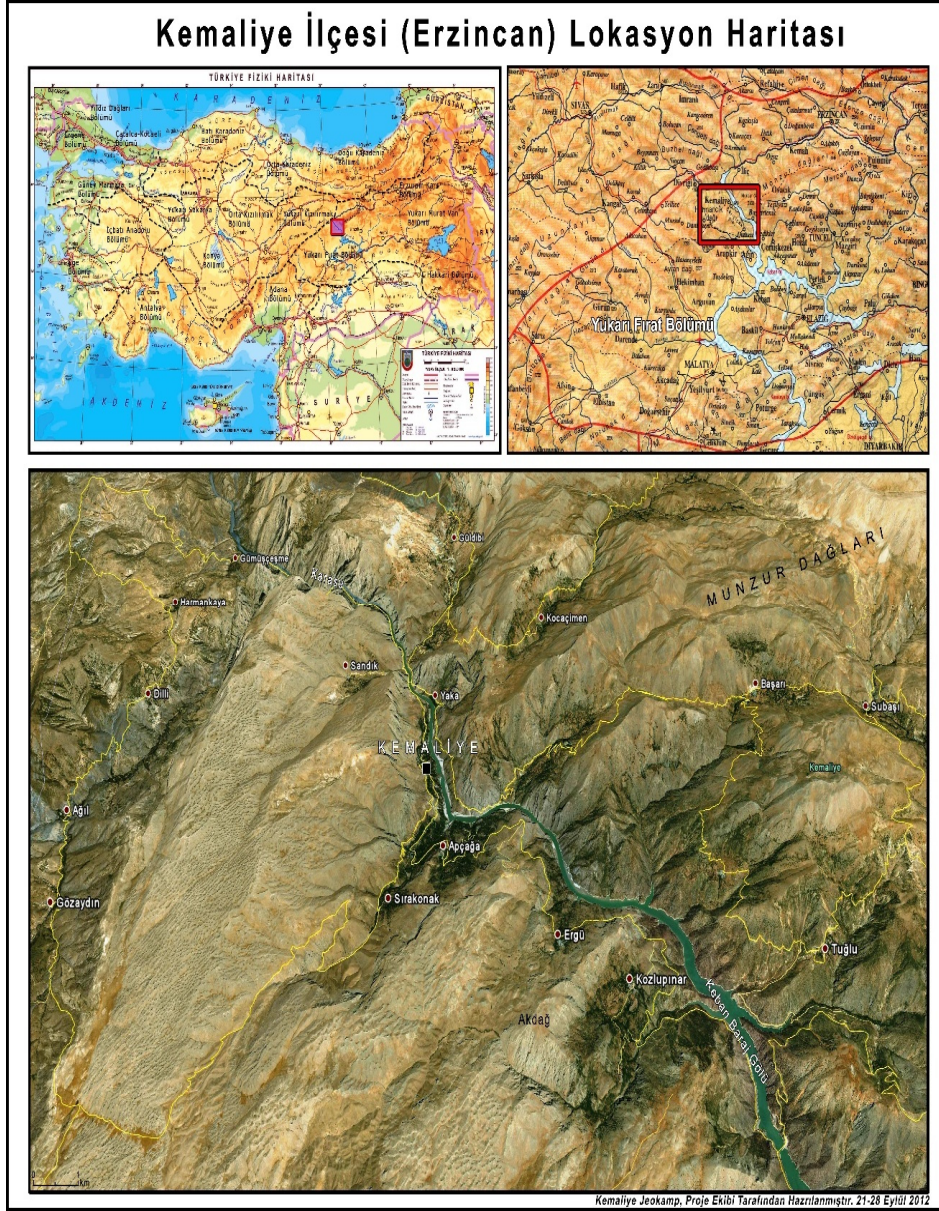
This study aims to give the words detected in the region in relation to their correspondents in historical and contemporary dialects since Main Turkish and by this way to mention the existence of primary long vowels in the dialectics of Oghuz Turkish except Turkoman Turkish.

Key words: Primary Long Vowels, Accents of Turkey Turkish, Accents of Kemaliye and Its Region, Phonetic, Turkey Turkish, Oghuz Turkish.

GİRİŞ

Kemaliye'nin Coğrafi Konumu

Kemaliye, doğuda Tunceli'nin Ovacık, güneyde Malatya'nın Arapgir, Elazığ'ın Ağın, Tunceli'nin Çemişgezek, batıda Sivas'ın Divriği ve kuzeyde de Erzincan'ın İliç ilçeleri ile komşudur. İlçe, Erzincan'a 163, Malatya'ya 175, Elazığ'a 145 km. uzaklıktadır. Kemaliye bu konumuyla Erzincan, Elazığ ve Malatya illeri arasında bir geçiş bölgesi konumundadır (bk. Harita 1).

Harita 1: Kemaliye Haritası (Kaynak: Akdemir, 2012)

Kemaliye'nin Türkiye Türkçesi Ağzları İçindeki Konumu

Kemaliye ve yöresi ağzları, Türkiye Türkçesi Doğu grubu ağzları içinde, I. Grup ağzlar içinde, Elazığ merkez, Keban, Baskil, Harput (Elazığ), Tunceli ağzları ve İliç (Erzincan) ağzları ile birlikte IV. alt grup içinde yer alır (Karahan, 1996, s. 57-58).

Türkiye Türkçesi Ağızlarında Birincil (Aslı) Uzun Ünlüler

Birincil uzun ünlüler, bir dilin bilinen ilk örneklerinden beri uzun olan ünlülerdir. Türkçedeki ünlülerin nicelik olarak değerlendirilmesi XIX. yüzyılda başlamıştır. Bu değerlendirmelerin başlaması birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Nicelik olarak ünlülerin uzun şekillerinin olduğu ve bu şekillerden bir kısmının birincil olduğunun dile getirilmesi tartışmaların çıkış noktasıdır. Türkçedeki birincil uzun ünlülerin varlığı ilk kez Otto Böhtlingk tarafından 1848–1851 yılları arasında yazılmış olan Yakutça gramer ile ortaya çıkmıştır (Böhtlingk, 1848-1851). O. Böhtlingk tarafından ilk defa değinilen bu konu daha sonra birçok Türkolog tarafından ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler esas itibariyle Türkçedeki uzun ünlülerin birincil olup olmadığı üzerine yoğunlaşmıştır. Radloff, Grönbech birincil uzun ünlüleri kabul etmeyerek, uzunlukların büzülme (contraction) sonucu ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir. Bazı Türkologlar ise uzunlukları büzülme dışındaki fonetik sebeplerle açıklamışlardır: J. Nemét vurguyla, K. Menges karşılama, giderme (telafi) uzamasıyla, Biyişev ikiz ünlülerin büzülmesiyle, Şçerbak ise vurgu ve tonla ilgili hece doruğu kuramıyla izah etmişlerdir. Otto Böhtlingk'ten sonra sırasıyla Karl Foy, N. Pedersen, Z. Gombocz, N. Poppe, Polivanov, Rasenen, K. Dimitriyev gibi ünlü Türkologlar Türkçede birincil uzun ünlülerin var olduğu hususunda birleşmişlerdir¹. Bu konudaki önemli çalışmalardan biri Talat Tekin'e aittir. Talat Tekin, “*Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*” adlı eserinde ilk başta eserin kaleme alındığı zamana kadar konu ilgili yapılmış çalışmaları değerlendirmiş; bu değerlendirmeden sonra da modern dil ve lehçelerde, tarihî lehçelerde ve Ana Türkçede (varlığı tasarlanan) birincil uzun ünlülü kelimelerin listesini vermiştir.

Oğuz grubu Türk lehçelerinde, Türkmen Türkçesi dışında, birincil uzun ünlülerin normal süreli karşılıklarına dönüşerek kısaldığı yaygın bir kanaattir. Ancak, son dönemlerde yapılan çalışmalar, Türkmence dışındaki Oğuz grubu Türk lehçelerinde, Türkmence kadar sistemli olmasa da birincil uzun ünlülerin korunduğunu veya bazı seslik izler bırakarak kısaldığını² göstermiştir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında birincil uzun ünlülerin varlığına ilk defa Zeynep Korkmaz dikkat çekmiştir. Zeynep Korkmaz makalesinde Kütahya, Uşak, Dinar, Çivril, Denizli, Tavas bölgelerinde uzun ünlülü 50 kelime tespit etmiştir (Korkmaz, 1953, s. 197-203). Böylelikle Ligeti'nin “uzun ünlülerin bulunmadığı Oğuz lehçesi” (Ligeti, 1942, s. 84) olarak tanımladığı Türkiye Türkçesinde de uzun ünlülerin varlığı görülmüştür. Daha sonraları Türkiye Türkçesi ağızlarındaki uzun ünlülerin varlığı ile ilgili birçok tespit yapılmıştır.

¹ Daha geniş bilgi için bk. Tekin, 1995, s. 9-38; 160-165.

² TürkiyeTürkçesindeki seslik izler için bk. Başdaş, 2007, s. 89-101.

Türkiye Türkçesi ağızlarında uzun ünlülerin tespiti ile ilgili ilk çalışmalardan biri de Osman Nedim Tuna'ya aittir. Osman Nedim Tuna çalışmasında, Köktürk ve Uygur dönemine ait birincil uzun ünlüleri tespit edip listelemiştir (Tuna, 1960, s. 213-282). Bununla beraber Korkmaz (1953)'ın listelediği uzun ünlülü kelimelerle, kendisinin Silifke ve Akçakoca'dan derlediği kelimeleri Köktürkçe ve Uygurcaya ait kelimelerle karşılaştırmıştır. Osman Nedim Tuna'nın bu çalışması, tespit ettiği uzun ünlülü kelimeleri (47 kelime) mukayeseli olarak değerlendirmesi bakımından da önemlidir.

Mehmet Dursun Erdem'in çalışması da Türkiye Türkçesi ağızlarındaki birincil uzun ünlüler ile ilgili kapsayıcı çalışmalardan biridir (Erdem, 2008, s. 502-562). Erdem, makalesinde 105 birincil uzun ünlülü kelime tespit etmiştir. 2009 yılında bizim yapmış olduğumuz çalışmada da Arapgir ağızında 38 kelimedede birincil uzun ünlü tespit edilmiştir (Özek, 2009, s. 1954-1963). Yine benzer şekilde Hatice Şahin, Ana Türkçede uzun ünlülü olan çok sayıda kelimeyi Bursa yerli ağızında tespit etmiştir (Şahin, 2012, s. 1-7). Bu ve benzer çalışmaların dışında il/ilçe düzeyinde yapıla ağız çalışmalarının ilgili bölümlerinde yer yer birincil uzun ünlülere yer verilmiştir³.

1. KEMALİYE VE YÖRESİ AĞIZLARINDA BİRİNCİL UZUN ÜNLÜLER

Türkiye Türkçesi ağızlarında birincil uzun ünlülerin dağınık da olsa korunmuş olması, yaptığımız ağız çalışmalarında bu konuya özel bir ilgi duymamızı sağlamıştır. Buna ilaveten Kemaliye'ye komşu olan Arapgir ağızında uzun ünlülü kelimeler tespit etmemiz, Kemaliye ve yöresi ağızlarında da birincil uzun ünlülerin olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Bu noktadan hareketle Fırat Üniversitesi Fübab birimi tarafından desteklenen "Kemaliye ve Yöresi Ağızları" projesi kapsamında 01/07/2013-07/07/2013 ve 16/01/2014-19/01/2014 tarihlerinde Kemaliye ve yöresinde derleme çalışmalarında bulunduk. Bu derleme çalışmalarında birincil uzun ünlülü 43 kelime tespit edilmiştir. Kelimelerdeki uzun ünlünün birincil olup olmaması konusunda Talat Tekin'in eseri esas alınmıştır (Tekin, 1995). Ayrıca uzun ünlülü kelimeler, varsa tarihî ve çağdaş lehçelerdeki karşılıklarıyla verilmiştir. Bunun yanında, birincil uzun ünlülü kelimeler derlendiği yer, derlendiği kişi-rakamla- ile parantez içinde gösterilmiştir. Kaynak kişi listesi de yine çalışmanın sonuna eklenmiştir.

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Ercilasun, 2000, s. 59; Gülensoy, 1988, s. 26; Gemalmaz, 1995, s. 83; Buran, 1997, s. 28; Eren, 1997, s. 22; Gülseren, 2000, s. 46; Gülsevin, 2002, s. 15; Brendemoen, 2002, s. 79-81; Yıldırım, 2006; Erdem ve Dağdelen, 2012, s. 55; Yavuz, 2013, s. 92-94, ...

Kemaliye ve yöresi ağızlarında tespit edilen birincil uzun ünlülü kelimelerin listesi şu şekildedir⁴:

ā < AT *ā

1. **AT* āş** “aş, çorba”

āşlar (Kemaliye/Başbağlar/10), *āşluğ* (Kemaliye/Esertepe/21), *āşlığ* (Kemaliye/Sırakonak/29) (krş. Krh. āş (DLT) ~ aş; EAT āş (Korkmaz, 1995, s. 449);

2. **AT *at** “ad, isim”

ādī (Kemaliye/Buğdaypınarı/13), *ādini* (Kemaliye/Buğdaypınarı/13), *ādī* (Kemaliye/Toybelen/35) (krş. Kök. at; Uyg. at ~ at Krh. at ~ at (DLT); EAT ād (Korkmaz, 1995, s. 449) ~ ad ~ at; Krş. Türkm. at, Yak. at)

3. **AT *bā-** “bağlamak”

bāğlamışlār (Kemaliye/Adak/1), *bāğlayūK* (Kemaliye/Yeşilyayla/43), *bāğlıydı* (Kemaliye/Yeşilyayla/45) (krş. Krh. bā- (DLT) ~ ba- ; Hlç. bā^a-, Yak. bāy-, Türkm. bā-ğ);

4. **AT *bāğ** “bağ”

bāğ bozumu (Kemaliye/Ocak/28), *bāğ* bēgmezi (Kemaliye/Yayladamı/39), *bāğımız* (Kemaliye/Boylu/12), (krş. Uyg. phāğ (Uyg. Br.) ~ bağ , Türkm. bāğ)

5. **AT * bār** “var”

vār (Kemaliye/Yayladamı/40), *vārdı* (Kemaliye/Yeşilyaylak/44), *vārdī* (Kemaliye/Adak/1) (krş. Uyg. phār (Uyg. Br.) ~bar ~par ‘var’; krş. Krh. bār ~ bar; EAT vār (Korkmaz, 1995, s. 449) ~ var, Türkm. bār, Yak. bār, Hlç. bār^a);

6. **AT *hāgrı-** “ağrı-“

āgrıy, nāsi *āgrıy* (Kemaliye/Ergü/20), *āgrı* (Kemaliye/Topkapı/34) (krş. Uyg. āgrı- (Uyg. Br.) ~ ağrı- ‘ağrımak’, Türkm. āgrı-)

7. **AT* hāz** “az”

āz (Kemaliye/Yeşilyayla/45), *āz* (Kemaliye/Aslanoba/4), *āz çoğ* (Kemaliye/Boylu/12) (krş. Uyg. āz (Uyg. Br.) ~ az ‘az’; Krh. āz (DLT) ~ az Kıp. Āz ~ az; EAT āz (Korkmaz, 1995, s. 449) ~ az, Türkm. āz; Hlç. hāz)

⁴ Bölgede konuşma özelliklerine, vurguya veya tonlamaya bağlı oluşmuş uzun ünlülü kullanımlar fazla olduğundan, birincil uzun ünlülü kelimeler farklı kişilerden derlenmiş olması şartıyla listeye alınmıştır.

8. AT *kāl- “kalmak”

gāłmi (Kemaliye/Adak/1), *gāłmadīz* (Kemaliye/Aslanoba/4), *gāłsun* (Kemaliye/Armağan/3) (krş. Uyg. kāl- (Uyg. Br.) ~ al- ‘kalmak’; Krh. kāl-, ~ kal-; Kıp. kāl-, Türkm. kāl-; Yak. hāl-)

9. AT *kāp “kap”

gāblarda (Kemaliye/Boylu/12), *gāblara* (Kemaliye/Boylu/12), *gābTa* (Kemaliye/Toybelen/35) (krş. Krh. kāp, ~ kap, Türkm. kāp)

10. AT *kār “kar”

gār_yağardī (Kemaliye/Çit/16), *gārda* (Kemaliye/Toybelen/36), *ār* (Kemaliye/Yukarı Mutlu/48) (krş. Krh. kār, ~ kar, Türkm. kār; Yak. hār; Hlç. kār)

11. AT *sā- “saymak”

sāyú (Kemaliye/Keklikpınar/25), *sāyiyler* (Kemaliye/Boylu/12), *sāydım* (Kemaliye/Yeşilyamaç/41) (krş. Krh. sā-, ~ sa- Türkm. sāy-)

12. AT *tāg “dağ”

dāğda_taşda (Kemaliye/Subaşı/32), *dāğlar* (Kemaliye/Karakoçlu/22), *dāğ* (Kemaliye/Salihli/35) (krş. Krh. tāg ~ tag; EATtāg ~ tāg (Korkmaz, 1995, s. 449) ~ dağ; Türkm. dāğ, Hlç. tāğ)

13. AT *tāş “taş”

dāş (Kemaliye/Buğdaypınarı/13), o *dāş* iki *Tāşın* arasında (Kemaliye/Toybelen/35), *dāğlar dāşlar* (Kemaliye/Karakoçlu/22) (krş. Uyg. tāş ~ tās (Uyg. Br.) ~ taş, Krh. tāş ~ taş, Türkm. dāş, Yak. tās, Hlç. tāş)

14. AT *yāg “yağ”

yāğlısunu_da (Kemaliye/Adak/1), *yāğa* (Kemaliye/Tuğlu/37), *yāğini* (Kemaliye/Karakoçlu/22) (krş. Uyg. yāg (Uyg. Br.) ~ yağ, Krh. yāğ ~ yağ, Türkm. yāg, Hlç. yāğ)

15. AT *yāz “yaz mevsimi”

yāz (Kemaliye/Yeşilyamaç/42), *yāzin* (Kemaliye/Apçağa/2), *yāzdan_yāza* (Kemaliye/Boylu/12) (krş. Krh. yāz ~ yaz, Türkm. yāz, Yak. sās, Hlç. yāz)

ī < AT *ī

16. AT *kī ‘çağırma ünlemi’

gī (Kemaliye/Adak/1), *gī* (Kemaliye/Yayladamı/40), *gī* (Kemaliye/Toybelen/35) (krş. Krh. kī, Türkm. gīv)

17. **AT *kīz** “kız”

gīz (Kemaliye/Yayladamı/39), *gīz* (Kemaliye/Aşağı Mutlu/6), *ķīz* (Kemaliye/Dutluca/19) (krş. Kök. *kīz*; Krh. *ķīz* (DLT) ~ *ķīz*, Türkm. *gīz* ~ *gīyz*, Yak. *kīs*)

ō < AT *ō

18. **AT *ōn** “10”

ōn kişi (Kemaliye/Yayladamı/38), *ōn* kişiyiz (Kemaliye/Başarı/8), *ōn* sene (Kemaliye/Başbağlar/10) (krş. Uyg. *ōn* ~ *on*, Krh. *ōn* ~ *on*; EAT *ōn* (Korkmaz, 1995, s. 453) ~ *on*, Türkm. *ōn*; Yak. *uon*; Hlç. *ū^on*, *uon*)

19. **AT *bōş** “boş”

bōş ver (Kemaliye/Aşağı Mutlu/7), *bōşalmış* (Kemaliye/Çit/16), *bōşaymış* (Kemaliye/Kayapınar/23) (krş. Uyg. *bōş* ~ *boş*, Krh. *bōş* ~ *boş*)

20. **AT *yōk** “yok”

yōk (Kemaliye/Dutluca/19), *yōkdu* (Kemaliye/Subaşı/31), *yōK_{ki}* (Kemaliye/Yeşilyayla/45) (krş. Kök. *yōk* ~ *yok* ‘yok’; Uyg. *yōk* ~ *yoq*; Krh. *yōk* ~ *yoq*; EAT *yōk* (Korkmaz, 1995, s. 454) ~ *yok*, Türkm. *yōk*, Yak. *suoq*, Hlç. *yū^ok*)

21. **AT *yōl** “yol”

yōl (Kemaliye/Yeşilyurt/46), *yōldan* (Kemaliye/Boylu/12), *yōli* (Kemaliye/Buğdaypınarı/13) (krş. Krh. *yōl* ~ *yol*; EAT *yōl* (Korkmaz, 1995, s. 454) ~ *yol*, Yak. *suol*, Hlç. *yū^ol*)

ū < AT *ū

22. **AT *būz** “buz”

būz gibi (Kemaliye/Armağan/3), *būzdolabī* (Kemaliye/Çat/14), *būz* gibi (Kemaliye/Keklikpınarı/24) (krş. Krh. *būz* ~ *buz*, Türkm. *būz*, Yak. *mūs*)

23. **AT *hūn** “un”

ūn helvası (Kemaliye/Subaşı/30), *ūn* tārhanası (Kemaliye/Boylu/12), *ūn* (Kemaliye/Şahinler/33) (krş. Krh. *ūn* ~ *un*, Türkm. *ūn*, Hlç. *hūn*)

24. **AT *hūr-** “vurmak”

vūrmişlēr (Kemaliye/Yeşilyayla/43), *nāsī vūriydilēr?* (Kemaliye/Boylu/11), *vūriydim* (Kemaliye/Çat/15) (krş. Krh. *ūr-* (DLT) ~ *ur-*, EAT *vūr-* (Korkmaz, 1995, s. 454) ~ *vur-*, Yak. *ūr-*)

25. AT *kūrī- “kuru-”

gūrimiş (Kemaliye/Sırakonak/29), *gūridiler* (Kemaliye/Kışlacık/26), *gūru* (Kemaliye/Toybelen/35) (krş. Krh. kūr ‘kuru’ ~ kurı-, Türkm. gūra-, Yak. kūr-)

26. AT *sūb “su”

Sūyu (Kemaliye/Yayladamı/39), *sūy* dolduruyosún (Kemaliye/Yeşilyamaç/42), *sūyín mi?* (Kemaliye/Buğdaypınarı/13) (krş. Krh. sūw ~ suv ~ suf ~ su)

27. AT *tūz “tuz”

tūzlan (Kemaliye/Subaşı/30), *Tūz* (Kemaliye/Dutluca/19), *Tūzi* çihiy (Kemaliye/Yeşilyayla/43) (krş. Krh. tūz ~ tuz , Kıp. tūz ~ tuz ~ duz, Türkm. dūz, Yak. tūs)

28. AT *yūng “yün”

yūnnar ēgirürdük (Kemaliye/Çat/14), *yūn* çorabını (Kemaliye/Kışlacık/26), *yūnden*⁵ (Kemaliye/Şahinler/33) (krş. Krh. yūng (~ yūng, Gag. ün)

ē < AT *ē

29. AT *bēg “bey”

bēy (Kemaliye/Sırakonak/29), *bēy* (Kemaliye/Toybelen/36), *bēylerimiz* (Kemaliye/Aslanoba/4) (krş. Uyg. pēg (Uyg. Br.) ~ beg, Krh. bēg ~ beg)

30. AT *kēnç “genç”

gēnc idim (Kemaliye/Boylu/12), *gēncimiS* (Kemaliye/Kozlupınar/27), *gēnciz* (Kemaliye/Yeşilyurt/46) (krş. Krh. kēnç ~ kenç)

31. AT *nē “ne”

nēdür (Kemaliye/Yeşilyurt/46), *nē vār* idi (Kemaliye/Yukarı Mutlu/47), *nēydi* acaba? (Kemaliye/Adak/1) (krş. Krh. nē ~ ne, Türkm. nē, nēçe)

ē < AT *ē

32. AT* kēt- “gitmek”

gēTdim (Kemaliye/Çat/14) (krş. Uyg. Brahmi kēt-, Krh. kīt-, Az. gēt-)

⁵ /y/ ünsüzüne bağlı olarak öndamaksillaşmıştır.: yün<yün

ĩ < AT *ĩ

33. AT *ĩş “iş”

ĩş yõħ (Kemaliye/Çit/16), *ĩş* (Kemaliye/Armağan/3), *ĩşler* (Kemaliye/Aslanoba/4) (krş. Krh. *ĩş* ~ *iş*, EAT *ĩş* (Korkmaz, 1995, s. 452) ~ *iş*, Türkm. *ĩş*, Yak. *is*)

34. AT *bĩr “1”

bĩr (Kemaliye/Keklikpınarı/24), *bĩr* (Kemaliye/Boylu/12), *bĩrer_bĩrer* (Kemaliye/Sırakonak/29) (krş. Kıp. *bĩr* ~ *bir* ‘1’; EAT *bĩr* (Korkmaz, 1995, s. 452) ~ *bir*, Türkm. *bĩr*, Yak. *bĩr*)

35. AT *tĩş “diş”

dĩş çıhardır (Kemaliye/Çit/16), *dĩşsĩz* (Kemaliye/Dolunay/18), *dĩşliKleri_mi* (Kemaliye/Boylu/11) (krş. Krh. *tĩş* ~ *tiş* ~ *tüş*, EAT *dĩş* (Korkmaz, 1995, s. 452) ~ *diş*, Türkm. *dĩş*, Yak. *tis*)

õ < AT *õ

36. AT *bõ “örümcek”

bõ aħreb (Kemaliye/Ergü/20), *bõ* dēyĩliy (Kemaliye/Ergü/20) (krş. Krh. *bõg* ~ *bõy*, Kıp. *bõy* *bõy* ~ *bõv* ~ *bev*, Türkm. *mõy*, Kırg. *bõ*)

37. AT *kõk “gök, mavi”

gõg (Kemaliye/Çit/16), *gõKdeki* yıldızları (Kemaliye/Yeşilyamaç/41), *gõg* ağladı (Kemaliye/Çit/16) (krş. EAT *gõk* (Korkmaz, 1995, s. 455) ~ *gök*, Türkm. *gõk*, Yak. *küõħ*)

38. AT *tõn- “dön-”

dõndi (Kemaliye/Aslanoba/4), *yĩl_dõniy* (Kemaliye/Keklikpınarı/25), *vuru_dõnēlerdi* (Kemaliye/Kozlupınar/27) (krş. Krh. *tõn-* ~ *tõn-*, Türkm. *dõn-*)

39. AT *tõrt “4”

dõrT (Kemaliye/Kozlupınar/27), *dõrT* (Kemaliye/Boylu/12), *dõrT_bēş* (Kemaliye/Çat/14) (krş. Krh. *tõrt* ~ *tört*, Kıp. *tõrt* ~ *tört* ~ *dört*, Türkm. *dõrt*, Yak. *tüört*)

ũ < AT *ũ40. **AT *kũn** “gün, güneş”

gũn (Kemaliye/Dilli/17), *gũnner* (Kemaliye/Başarı/9), *gũnnüK* (Kemaliye/Keklikpınarı/25) (krş. Uyg. *kũn* ~ *kũn* ‘gün, güneş’; Krh. *kũn* ~ *kũn*; EAT *gũn* (Korkmaz, 1995, s. 455) ~ *gũn*)

41. **AT *sũt** “süt”

sũT (Kemaliye/Adaklı/1), *sũT* (Kemaliye/Dutluca/19), *sũT* (Kemaliye/Yeşilyamaç/42) (krş. Krh. *sũt* ~ *sũt*, EAT *sũt* (Korkmaz, 1995, s. 456) ~ *sũd*, Türk. *sũyt*, Hlç *ũt*)

42. **AT *yũz** “yüz, çehre”

*yũz*_aşmamız (Kemaliye/Dutluca/19), *yũzü* (Kemaliye/Kışlacık/26), *yũz_yũze* (Kemaliye/Subaşı/32) (krş. Krh. *yũz* ~ *yũz* ‘yüz, çehre’; EAT *yũz* (Korkmaz, 1995, s. 456) ~ *yũz*, Yak. *sũs* ‘alın’)

43. **AT *yũz** “100”

*yũz*_bin (Kemaliye/Topkapı/34), *yũz*_otũS (Kemaliye/Aslanoba/5), *bẽş_yũz* (Kemaliye/Boylu/11) (krş. Krh. *yũz* ~ *yũz* ‘100’; EAT *yũz* (Korkmaz, 1995, s. 456) ~ *yũz*, Yak. *sũs*)

2. SONUÇ

Kemaliye ve yöresi ağızlarında, konuşma özelliklerine, vurguya veya tonlamaya bağlı oluşmuş çok sayıda uzun ünlülü kelime vardır. Birincil uzun ünlülü kelimeler tespit edilirken bu noktaya özellikle dikkat edilmiştir. Birincil uzun ünlülü kelimeler bir iki istisna dışında, en az farklı üç kaynak kişi tarafından kullanılması şartıyla listeye alınmıştır. Bu noktadan hareketle, Kemaliye ve yöresi ağızlarında 01/07/2013 – 07/07/2013 ve 16/01/2014 – 19/01/2014 tarihleri arasında 32 köyde, 48 kaynak kişi ile yapılan derleme sonucunda 43 kelimedede birincil (aslî) uzun ünlü tespit edilmiştir.

Bu tespit, Türkiye Türkçesi yazı dilinde tamamen normal süreli karşılığına dönüşen uzun ünlülerin, Türkiye Türkçesi ağızlarında kısmen de olsa korunduğunu ve Türkmen Türkçesi dışındaki Oğuz grubu Türk lehçelerinde de birincil uzun ünlülerin mevcut olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

KAYNAK KİŞİLER

- 1 Sündüz Çuvak (79), Adak
- 2 Huriye Akfırat (84), Apçağa
- 3 Havva Kasapgil (73), Armağan
- 4 Hatice Özcan (77), Aslanoba
- 5 Rıdvan Sağır (76), Aslanoba
- 6 Nursel Aydın (38), Aşağı Mutlu
- 7 İsimsiz, Aşağı Mutlu
- 8 Ahmet Saka (83), Başarı
- 9 Nimet Köybaşı (62), Başarı
- 10 Ali Baltacı (67), Başbağlar
- 11 Nazime Ünal (83), Boylu
- 12 Hanife Özer (90), Boylu
- 13 Hafize Karagündostu (61) Buğdaypınarı
- 14 Ayten Ünalın (74), Çat
- 15 Gıyasettin Ünalın (80), Çat
- 16 Nazime Kirbit, Lütüfiye Tataroğlu (86/83), Çit
- 17 İsimsiz (67), Dilli
- 18 Arife Demirkumaş (94), Dolunay
- 19 Münevver Özay (26), Dutluca
- 20 Fatma Yaman (61), Ergü
- 21 Aynur Özergil (56), Esertepe
- 22 Ümmügül Erçelik (68), Karakoçlu
- 23 Fatma Özel (70), Kayapınar
- 24 Hanife Erdoğan (63), Keklikpınarı
- 25 Esmâ Kaya (86), Keklikpınarı
- 26 Gürcü Cosdik (78), Kışlacık
- 27 Fatma Kılıç (80), Kozlupınar
- 28 Asime Kızılkaya (85), Ocak
- 29 Hasiye Şahintaş (80), Sırakonak
- 30 Burhan Erdoğan (80), Subaşı
- 31 Kaniye Yamak (68), Subaşı
- 32 Naciye Aydın (78), Subaşı
- 33 Fatma Yurt (87), Şahinler
- 34 Gülcan Ulusoy (67), Topkapı
- 35 Fatma Taşkın (74), Toybelen
- 36 Hamdi Taşkın (76), Toybelen
- 37 Faruk Keskiner (84), Tuğlu
- 38 Ayşe Uzun (70), Yayladamı
- 39 Aysel Özerdal (50), Yayladamı
- 40 Lamia Aygöl (88), Yayladamı
- 41 Fatma Ulukaya (86), Yeşilyamaç
- 42 Zehra Ulukaya (80), Yeşilyamaç
- 43 Ayşe Özeren (83) Yeşilyayla
- 44 Dursun Özeren (83), Yeşilyayla
- 45 Ali Rıza Güney (68), Yeşilyayla
- 46 Saliha Ayaşan (93), Yeşilyurt
- 47 Fatma Sönmez (75), Yukarı Mutlu
- 48 Şerif Sönmez (81), Yukarı Mutlu

KISALTMALAR

AT	Ana Türkçe
Az.	Azerbaycan Türkçesi
bk.	Bakınız
C.	Cilt
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
Gag.	Gagavuz Türkçesi
Hlç.	Halaç Türkçesi
Kıp.	Kıpçak Türkçesi
Kırg.	Kırgız Türkçesi
Krh.	Karahanlı Türkçesi
Krş.	Karşılaştırmız
Kök.	Köktürk Türkçesi
S.	Sayı
s.	Sayfa
TKAE	Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
TDK	Türk Dil Kurumu
Trk.	Türkiye Türkçesi
Türkm.	Türkmen Türkçesi
Uyg.	Uygur Türkçesi
Uyg. Br.	Uygur Brahmi ağızı
Ü.	Üniversite
Yak.	Yakut Türkçesi
Yay.	Yayın

KAYNAKLAR

- Akdemir, İ. O. (2012). *Tübitak 4004 Kemaliye Jeokamp Projesi*. 21-28 Eylül 2012/ Kemaliye
- Başdaş, C. (2007). Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2 (2), 89-101.
- Böhtlingk, O. (1848-1851). *Über die Sprache der Jakuten I-II*. St. Petersburg.
- Brendemoen, B. (2002). *The Turkish Dialect of Trabzon. Their Phonology and Historical Development I-II*. Wiesbaden.
- Buran, A. (1997). *Keban Baskil Ağın Yöresi Ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2000). *Kars İli Ağızları, -Ses Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdem, M. D. (2008). Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3 (3), 502-562.
- Erdem, M. D. ve Dağdelen, G. (2012). *Karabük ve Yöresi Ağızları*. Karabük: Karabük Valiliği Yayınları.
- Eren, M. E. (1997). *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağızları (C. I)*. Ankara: TDK Yayınları.

Fatih Özek
Kemaliye ve Yöresi Ağzlarında Birincil Uzun Ünlüler
Primary Long Vowels in the Dialectic of Kemaliye and Its Region

- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağzları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülseren, C. (2000). *Malatya İli Ağzları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsevin, G. (2002). *Uşak İli Ağzları*. TDK Yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1953). Batı Anadolu Ağzlarında Aslı Vokal Uzunlukları, *TDAY Belleten*, 197-204.
- Korkmaz, Z. (1995). Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü (Vocal) Uzunlukları, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar (C. I)* içinde (443-458). Ankara: TDK Yayınları.
- Ligeti, L. (1942). Türkçede Uzun Vokaller. (T. Gökbilgin, Çev.). *Türkiyat Mecmuası*, 7-8, 84
- Özek, F. (2009). Arapkir/Malatya Ağzında Birincil Uzun Ünlüler. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4 (8), 1954-1963.
- Şahin, H. (2012). Bursa Yerli Ağzında Birincil Uzun Ünlüler Üzerine. *Diyalektolog*, (5), 1-7.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Tuna, O. N. (1960). Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller. *TDAY-Belleten*, 213-282.
- Yavuz, S. (2013). *Adıyaman İli ve Yöresi Ağzları*. Ankara: Turkish Studies Yayınları.
- Yıldırım, F. (2006). *Adana ve Osmaniye İlleri Ağzları I*. Ankara: TDK Yayınları.